

Оксана ДОМАНЮК,

асистент кафедри теорії і методики дошкільної та початкової освіти,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія
ім. Тараса Шевченка, м. Кременець,

ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА МОРАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкривається проблема формування особистості, яка сьогодні набуває особливої значущості. Наголошується, що нормативні документи, які регулюють освітню діяльність в Україні, декларують ідею дитиноцентризму, яка орієнтована на визнання своєрідності та унікальності періоду дошкільного дитинства, його особливої ролі в становленні особистості. Метою статті визначено розкриття психолого-педагогічних аспектів становлення особистості дитини дошкільного віку та формування її доброзичливості. Автором проаналізовано праці фахівців, що розкривають особливості виховання моральних якостей зростаючої особистості, зокрема доброзичливості (Л. Артемова, І. Бех, Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Кравченко, Т. Поніманська, Ю. Приходько та інших). Також розкрито підходи науковців до визначення змісту поняття «ставлення», «самоствалення», «доброзичливість», що дало змогу сформулювати авторське розуміння цих понять.

Ключові слова: доброзичливість, особистість, старший дошкільний вік, самоствалення, ставлення.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні у педагогічній, соціальній та культурній сферах життя фундаментальною проблемою виступає формування особистості, оскільки саме з особистістю пов'язані всі перетворення, що відбуваються в суспільстві взагалі та у сфері освіти зокрема. Нормативні документи, які регулюють освітню діяльність, а саме Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Базовий компонент дошкільної освіти декларують ідею дитиноцентризму, яка орієнтована на визнання своєрідності та унікальності періоду дошкільного дитинства, його особливої ролі в становленні особистості.

Розповсюдження збайдужіння, жорстокості, апатії, деформування моральних основ, що спостерігаються у сучасному суспільстві, визначають важливість формування гуманної особистості. Вирішення означеної проблеми потребує значних зусиль державних органів, наукових установ та освітніх закладів, в тому числі дошкільних, оскільки дошкільний вік характеризується сприйнятливістю до виховних впливів. Саме у 3–6 років у дитину закладаються основні моральні інстанції, формуються та зміцнюються індивідуальні варіанти ставлень до себе і до іншої людини.

З огляду на вищезазначене, фахівці спрямовують зусилля на пошук ефективних шляхів, засобів, форм та методів формування взаємин, які впливають на становлення суспільно значущих якостей особистості дитини та визначатимуть її поведінку з-поміж дорослих та однолітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Вагомий внесок у розвиток проблем морального виховання зробили дослідження Л. Артемової, І. Бега, Л. Божович, М. Боришевського, О. Кононко, Н. Монахова, Л. Рувинського, О. Сухомлинської та ін. Виховання моральних якостей зростаючої особистості була в центрі уваги дослідників В. Білоусової, А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Кравченко, В. Кузя, Н. Лисенко, Л. Лохвицької, Т. Поніманської, І. Рогальської-Яблонської та інших. Широко відомі праці В. Котирло, С. Ладивір, Ю. Приходько з питань виховання у дітей дошкільного віку гуманних почуттів до однолітків та дорослих.

У теоретико-експериментальних дослідженнях останніх років багатоаспектно висвітлюється питання соціально-моральних взаємин у дітей старшого дошкільного віку, а саме: формування доброзичливого ставлення до представників різних народів (З. Амет-Уста) [1]; виховання шанобливого ставлення до дорослих (О. Бутенко, А. Карнаухова, А. Курчатова); виховання умінь гуманної поведінки (Л. Артемова, Л. Врочинська, О. Козлюк, Г. Беленька); виховання гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності (О. Буракова, А. Гончаренко, В. Котирло, І. Савченко) та інших.

Варто зазначити, що незважаючи на наявність численних досліджень в означеному напрямку, проблема виховання у дітей 5–6 років доброзичливого ставлення до однолітків висвітлена не повною мірою. Актуальність та доцільність наукової розвідки підтверджується також наявністю певних суперечностей між потребою суспільства у моральній особистості, здатній до доброзичливих учинків, та негативними явищами у соціальному середовищі, які нівелюють гуманістичну спрямованість освіти.

Метою статті є розкриття деяких психолого-педагогічних аспектів становлення особистості дитини дошкільного віку та формування її доброзичливості на основі теоретичного аналізу наукових праць.

Виклад основного матеріалу дослідження. З раннього дитинства зростаюча особистість осягає складну систему взаємин, як вдома, так і в закладі дошкільної освіти. Саме у ранньому онтогенезі дитина набуває первісного досвіду суспільної поведінки, формується її ставлення до себе, близьких, однолітків, речей і природи (Е. Еіксон, В. Котирло, Г. Олпорт).

Аналіз фахових досліджень (І. Бех [3], О. Кононко [5], М. Лісіна [6], Ю. Приходько [9], І. Чеснокової [11]) дозволив прийти до висновку, що категорія «ставлення» вважається ключовою для процесу формування та розвитку особистості, адже вже на першому році життя відбувається становлення й розвиток трьох ліній ставлень дитини: до дорослих, до предметного світу й до самої себе.

Як зазначає І. Чеснокова, на етапі становлення активності як сформованого особистісного утворення провідною стає лінія ставлень до себе, що виникають як ситуативний прояв і лише внаслідок багаторазових усвідомлень дитиною набувають ознак відносно стійкого утворення. Через ставлення дитини до себе відображується й проникає з однієї сфери в іншу весь досвід, надбаний нею по лінії ставлення до людей і предметного світу [11].

Згідно досліджень І. Беха, ставлення до самого себе, як осмислене ставлення до власних особистісних рис, формується після виникнення ставлення до зовнішніх об'єктів. Оскільки для того, щоб ставитися до чогось у собі, треба,

насамперед, це щось мати, тож важливо створювати умови для наповнення соціальним змістом «Я» особистості під час цілеспрямованого виховного процесу [3, с. 11].

Становлення й розвиток образу себе М. Лісіна пов'язує з впливом двох чинників: досвіду індивідуальної діяльності й досвіду спілкування з людьми – значущими дорослими й однолітками. Фахівець наголошує, що саме завдяки спілкуванню зростаючої особистості з іншими формується неповторна своєрідність внутрішнього світу, виникає образ «Я», який стає відносно стійким особистісним новоутворенням [6].

В дослідженнях Ю. Приходько доведено, що саме в дошкільному дитинстві започатковуються основи формування особистості як суб'єкта моральних ставлень, що виступає необхідним атрибутом життєдіяльності зростаючої особистості та важливим чинником її розвитку. За визначенням фахівця, сутність поняття «ставлення» трактується як суб'єктивний, заснований на індивідуальному досвіді, вибірковий зв'язок людини з різними значущими для неї сторонами дійсності [9, с. 7]. Таке визначення психологічного змісту категорії «ставлення», містить у собі суб'єктивну позицію особистості щодо всього, що її оточує.

У наукових доробка О. Рейпольської знаходимо твердження, що лінія ставлення до себе є визначальною в системі ставлення суб'єкта до світу, що задає значеннєві орієнтири життєдіяльності людини. За словами автора, самоставлення, що виступає на позитивному полюсі у вигляді гордості, почуття власного достоїнства, а на негативному – у вигляді свідомості власної малоцінності, значною мірою обумовлює остаточний результат особистісного розвитку [10, с. 76].

Зміст Базового компонента дошкільної освіти спрямовує дорослих формування вміння узгоджувати особисті інтереси з колективними, а це неможливо без доброзичливості, як базової якості дитини старшого дошкільного віку [2]. Так, О. Кононко виокремлює почуття доброти з-поміж найважливіших для соціально-морального розвитку дошкільника почуттів та

наголошує на важливості якнайчастіших проявів людської доброти. Ця моральна якість проявляється у готовності дошкільника керуватися позитивними намірами, вчиняти справедливо, діяти з користю для інших, виявляти добродушність, людяність, турботу. Необхідно, щоб дитина сама вчиняла гарно щодо людей, відчувала на собі хороше ставлення рідних, близьких, друзів, незнайомих. Добре ставлення, за визначенням фахівця, означає вміння цінувати іншу людину, визнавати її чесноти і здібності, надавати їй право на власну позицію, навіть якщо вона не збігається з власною думкою. О. Кононко наголошує, що вміння дошкільника диференціювати добро і зло стане йому в пригоді при розв'язанні складних життєвих ситуацій та слугуватиме важливим моральним орієнтиром [5, с. 129].

Такої ж думки дотримується Т. Поніманська, підкреслюючи, що до значущих завдань морального виховання належить формування гуманного ставлення до навколишнього та морально-вольових якостей особистості. З-поміж них дослідниця виокремлює доброзичливість, яка передбачає співчутливе, прихильне ставлення до інших людей, піклування про них. На думку фахівця, у поведінці старших дошкільників доброзичливість виявляється у загальному емоційно-позитивному ставленні до дітей, відчутті радості і задоволення від взаємодії з ними [8].

На необхідності з раннього віку формувати в дітей вміння підтримувати доброзичливі взаємини з оточенням наголошує Н. Гавриш. Науковець визначає доброзичливість одним із проявів соціально довірливої поведінки людини, поширення якої унеможливило б конфлікти у суспільстві. Розвинути навички доброзичливої взаємодії у дошкільників, за висновками фахівця, можливо за умови відповідної націленості дорослих, усвідомлення ними своєї відповідальності у цьому напрямі виховної роботи [4, с. 40].

Слушною для нашого наукового пошуку є думка Т. Павленко, яка вважає, що доброзичливість – це ставлення до людини, орієнтоване на сприяння її благу, на вчинення добра та проявляється в прихильності, симпатії, співчутті, благодіянні; з моральної точки зору доброзичливість є обов'язком людини.

Дослідниця відзначає, що у доброзичливості підкреслюється не тільки безумовне визнання в іншій людині її моральної гідності, а виражається миролюбність, дружність, готовність до плідної співпраці [7, с. 74].

Значущими є дослідження З. Амет-Усти, яка виділяє три напрямки трактування поняття:

- доброзичливість як утворення сфери моральної свідомості особистості;
- утворення сфери моральних почуттів;
- утворення моральної поведінки.

Прихильники першого напрямку, за висновками автора, одностайні в думці про те, що доброзичливість формується лише за умов використання механізму свідомості, тобто на глибокому і всебічному розумінні необхідності поводитися на основі суспільно значущих норм і вимог. Відповідно до другого напрямку по мірі того, як часто людина виявляє почуття доброзичливості, в неї формується внутрішня потреба в постійному прояві доброзичливості до оточуючих, яка збагачує і звеличує її особистість. Вивчаючи феномен «доброзичливість» у сфері моральної поведінки науковець зазначає, що це вільний свідомий вибір людини, її власна позиція і активність щодо побудови доброзичливих відносин, які складають її активну життєву позицію. З. Амет-Уста вважає, що доцільно розглядати доброзичливість як моральну якість особистості, що проявляється у її відкритості, щирості, відвертості, чуйності, прихильності до інших, у її здатності до співпереживання та дієвої допомоги з позиції людинолюбства. У такому вимірі, на думку автора, доброзичливість уособлює в собі елементи і моральної свідомості, і моральних почуттів, і моральної поведінки [1, с. 39].

Доброзичливість у взаєминах дітей старшого дошкільного віку формується у процесі засвоєння дітьми норм і правил поведінки в суспільстві. Це виявляється в спільній грі, прагненні допомагати один одному, підтримувати загальний порядок в групі, в готовності кожної дитини навчити іншу того, що вміє сама, в умінні зважати на думку інших, в дбайливому ставленні до загальних речей, іграшок, тощо. Таким чином, здійснений

теоретичний аналіз змісту поняття «доброзичливість» дає підставу розуміти його як емоційно-позитивне ставлення до оточуючих, що виявляється у задоволенні від взаємодії з ними, розумінні й прийнятті їхньої індивідуальності, вмінні цінувати, турбуватись про їх потреби та інтереси, підтриманні з ними дружніх взаємин у різноманітних видах діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Становлення та формування доброзичливих взаємин між старшими дошкільниками відбувається у різних видах діяльності – ігровій, навчальній, комунікативній, художній, мовленнєвій та трудовій. Зміст, форма та динаміка взаємин старших дошкільників суттєво залежить від специфіки їх виховання в сім'ї та закладі дошкільної освіти. Характер доброзичливих взаємин батьків і педагогів з дітьми слугують орієнтовною моделлю побудови дошкільниками контактів з однолітками. Саме тому вважаємо доцільною розробку та впровадження різних форм роботи з педагогами та родинами вихованців у контексті зазначеної проблеми, що будемо висвітлювати в подальших наукових розвідках.

Список використаної літератури

1. Амет-Уста З. Доброзичливе ставлення до людей різних національностей у дітей старшого дошкільного віку у дефініційному полі дослідження. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology* 2015. № III(23), Issue : 46. С. 39–42.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / авт. кол-в : Богуш А. М., Беленька Г. В., Богінч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. К., 2012. 26 с.
3. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3(16). С. 9–22.
4. Гавриш Н. Доброму всюди добре, або як допомогти дітям зростати доброзичливими. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. № 8. С. 40–45.
5. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. Закладів. К. : Освіта, 1998. 255 с.
6. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка. М. : Москов. психол.-соц. ин-т., 2001. 384 с.

7. Павленко Т. Почему они конфликтуют? : Общение дошкольников / Т. Павленко // Дошкольное воспитание. 2012. № 1. С.72–77.
8. Поніманська Т. Гуманізація освіти – ознака її якості. *Дошкільне виховання*. 2016. № 9. С. 2–5.
9. Приходько Ю. О. Генезис провідних ставлень дитини дошкільного віку як основа її особистісного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.07. К., 1997. 40с.
10. Рейпольська О. Д. Особливості виховання ціннісного самоствалення у старших дошкільників та їх уявленнь про самих себе. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 3. С. 75–79.
11. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии. М. : Наука, 1989. 177 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Гомонюк О. М.

Доманюк О. Доброжелательность как залог нравственного роста личности

В статье раскрывается проблема формирования личности, которая сегодня приобретает особую значимость. Отмечается, что нормативные документы, регулирующие образовательную деятельность в Украине, декларируют идею ребенкацентризма, ориентированную на признание своеобразия и уникальности периода дошкольного детства, его особой роли в становлении личности. Целью статьи определено раскрытие психолого-педагогических аспектов становления личности ребенка дошкольного возраста и формирование его доброжелательности. Автором проанализировано труды специалистов, которые раскрывают особенности воспитания нравственных качеств растущей личности, в частности доброжелательности (Л. Артемова, И. Бех, Н. Гавриш, А. Кононко, Т. Кравченко, Т. Пониманская, Ю. Приходько и других). Также раскрыто подходы ученых к определению содержания понятий «отношение», «самоотношение», «доброжелательность», что дало возможность сформулировать авторское понимание этих понятий.

Ключевые слова: доброжелательность, личность, старший дошкольный возраст, самоотношение, отношение.

Domanyuk O. Benevolence as a guarantee of moral growth of the person

The article reveals the problem of personality formation, which becomes of special significance today, since all transformations, which take place in society and in the sphere of education in particular, are connected with personality. It is emphasized that normative documents regulating educational activity in Ukraine, declare the idea of child-centeredness, which is aimed at recognizing the originality and uniqueness of the period of preschool childhood, its special role in the formation of the individual. The spread of indifference, cruelty, apathy, deformation of the moral foundations that are observed in modern society, determine the importance of the humane personality formation. According to the author, solving of this problem requires considerable efforts of state bodies, scientific organizations and educational

institutions, including preschool ones, since preschool age is characterized by susceptibility to educational influences.

The author describes some of the specialists' works that reveal the peculiarities in upbringing the moral qualities of a growing personality (L. Artemova, I. Bekh, N. Havrysh, A. Kononko, T. Kravchenko, T. Ponimanska, Yu. Prykhodko and others). It is noted that, despite the presence of numerous studies in this direction, the problem of benevolence upbringing in children of 5–6 years is not fully covered. The urgency and expediency of the scientific research is also confirmed by the presence of certain contradictions between the need of society in a moral personality that is capable to benevolent actions, and negative phenomena in the social environment, which undervalue the humanistic orientation of education.

The attention is paid to the fact, that experts emphasize the attitude towards a person, which is based on trust, benevolence, respect and tolerance. The approaches of scientists to the definition of the content of the concept of «benevolence» (O. Kononko, N. Havrysh, T. Ponimanska, T. Pavlenko, Z. Amet-Ust and others) are analyzed. The implemented theoretical analysis of the content of the concept of «benevolence» made it possible to understand it as an emotional and positive attitude towards others, which manifests itself in satisfaction from interaction with them, understanding and acceptance of their individuality, ability to appreciate, worry about their needs and interests, maintaining friendly relations with them in a variety of activities (communication, game, labor, education).

Key words: *benevolence, personality, senior preschool age, self-attitude, attitude.*